

штабів, а держава залишилася в національних рамках. Це неминуче призвело до того, що ринок став грати в пінг-понг з державами, зіштовхувати їх один з одним, наприклад, за рахунок «згубної податкової конкуренції». Тому не дивно, що з часом прірва між багатими і бідними ставала все ширшою. На початку 70-х років доходи 20 % найбагатших і 20 % найбідніших відрізнялися в 30 разів. 2001 р. цей показник виріс до 74 разів... Ми зіштовхнулися з глобалізацією, яка, хоча й помітно збільшує вартості, породжує окремих переможців і регіони-переможці, але залишає чимало переможених» [1].

За Вайцекером, щоб розв'язати чинну глобальну кризу, слід, образно кажучи, повторно винайти демократію, але вже як усесвітню. Вона має стояти на трьох стовпах: перший – це чинні національні демократичні держави, які діють спільно, утворюючи на основі певних угод міжнародні структури; другий – це приватнокапіталістична економіка, яку, звісно, слід контролювати, але яка краща за всі інші економічні моделі; третій – громадянське суспільство, але вже не тільки у національних, а й у всесвітніх, міжнародних формах, на кшталт «Міжнародної амністії», «Лікарів без кордонів», «Грінпісу» тощо. За якийсь час, вважає він, на цих стовпах (а, можливо, і на деяких інших) постане дієва глобальна демократія.

Інше завдання, яке має бути розв'язане, – це надання нового імпульсу й напряму техніко-технологічному прогресу. Йдеться про щонайменше учетверенну ефективність використання ресурсів. «Політична задача полягає в тому, щоб змусити ціни говорити екологічну правду. А саме це у рамках сьогоднішньої демократії на націо-

нальному рівні і за умов міжнародної конкуренції реалізувати практично неможливо. Бо ж якщо якась країна зробить це самотужки, то сусідня держава одразу ж підірве її цінову структуру і одержить з цього прибуток. Тобто тут спершу вимагається «global governance» з тим, щоб задати технічному прогресу правильний напрям» [1].

На загал, ситуація з викликами глобалізації світові й Україні, зокрема, може бути охарактеризована саме як загострення старих й оформлення у новому вигляді низки відносно нових проблем. «Відтак стає зрозумілим, що виклик глобалізації – це виклик людини самій собі, – зауважує Сергій Пролєєв. – Ми живемо у часі, у якому сенс глобалізації – це відкрите питання. Глобалізація набуде такого сенсу, який їй надасть всесвітня історія, хід історичних подій» [5, 141].

За будь-яких обставин, щоб гідно відповісти на глобальні виклики, українці мають побороти у самих собі тоталітарну й колоніальну спадщину, здолати травму, завдану їм геноцидом, консолідуватися як сучасна нація, – без усього цього рух далі просто неможливий.

1. Е. фон Вайцеккер. Демократія і глобалізація <http://www.conco-urt.am/hr/ccl/vestnik/2.20-2003/Weizsekker.htm>. 2. Гаврилишин Б. Як визначити українські дороговкази на роздоріжжях цивілізації? // Народний депутат. – 2007. – № 10. – С. 78–82. 3. Гардашук Т. В. Концептуальні параметри екологізму. – К., 2005. – 200 с. 4. Грабовський С. Україна та глобальні виклики. Як позбутися постколоніальної, постгеноцидної та посттоталітарної спадщини // «День». – № 194. – 28 жовтня 2009. 5. Пролєєв С. Глобалізація і всепланетне людство // Практична філософія. – 2001. – № 2. – С. 136–144. 6. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху. – К., 2006. – 320 с. 7. Тоффлер Е., Тоффлер Х. Революційне багатство. Как оно будет создано и как оно изменит нашу жизнь. – М., 2008. – 569 с.

Марина Ергемлідзе

Самоідентифікація національних меншин в умовах глобалізації

У статті розглядаються можливості повноцінного розвитку національних меншин України в умовах глобалізації: шляхом відродження власних традицій і культури та утвердження власної національно-культурної автономії. Автор заперечує твердження про те, що глобалізація приносить дисгармонію у процес самоідентифікації національних меншин в Україні.

This article discusses the possibilities of full development of the national minorities of Ukraine in the context of globalization: the revival of its own by tradition and culture and establishing their own national-cultural autonomy. The author denies the claim that globalization brings disharmony to the process identity of national minorities in Ukraine.

Відмінною рисою дискусії навколо теми глобалізації є відсутність однозначного визначення тієї сфери людського існування, по відношенню до якої правомірно говорити про глобалізацію як про реальний процес. Тому тема глобалізації належить до однієї з найбільш дискутованих серед багатьох дослідників. Серед українських науковців аспект формування української громадянсько-політичної ідентичності в контексті глобалізації досліджували Є. Андрос, В. Шамрай, А. Толстоухов, В. Личковах, І. Алексєнко та ін.

Більшість дослідників, вживаючи термін «глобалізація», позначають процес становлення «єдиного, взаємозалежного світу, в якому спільні цілі і задачі, спільні ідеї збереження землі і стійкого розвитку людини переважають над задачами локальних співтовариств» [4, 17]. Тобто, це означає, що сучасний світ є цілісністю і єдністю, в якій усі регіони взаємопов'язані та взаємозалежні. Взаємозв'язок і взаємозалежність постають принципово новими рисами у відносинах країн і народів. Ми звикли до того, що взаємозв'язок, зазвичай, зводиться до взаємовигоди та більше декларується, аніж реалізується на практиці. А залежність, в свою чергу, ніколи не була і не могла бути

взаємною, тому що полягала у підпорядкуванні деяких членів суспільства волі одного, як правило, існувало підпорядкування слабких та бідних волі багатого та сильного. Однак, взаємність має ще й інше значення, більш фундаментальне і гуманістичне, таке, що передбачає сусідство, розвиненість відчуття обов'язку і турботи, відповідальності за іншого. Тому, фіксуючи посилення залежності країн та народів світу одне від одного, процес глобалізації поєднує цю залежність із взаємністю в її гуманістичному значенні.

За таких умов головним принципом глобалізації має стати вимога: будь-який народ чи певна сукупність народів не повинна жити і розвиватися за рахунок інших. Тобто йдеться про «планетарне розповсюдження принципів свободи життя і права на нього, рівності можливостей, покладання на свої сили і відсутності гніту та експлуатації одних народів іншими. Чи стане це можливим – залежить від родової сутності людини, від антропологічних її властивостей, тобто таких, що притаманні їй взагалі і людству як цілому» [1, 51]. Розглядаючи питання самоідентифікації національних меншин в умовах глобалізації, вважаємо за необхідне зупинитися на двох основних

ознаках глобального суспільства, які виражають сутність всього процесу. Першим і основним є те, що не може існувати локального соціуму, який би зміг самовизначитися поза світовою спільнотою. Самодостатнє, самозамкнене існування неможливе. Автаркічність безперспективна і для наймогутніших націй, і для національних меншин. Ця обставина змінює буття не лише малих народів чи суспільств, орієнтованих на традиційні цінності. Контекст існування у світовій спільноті створює не меншу проблему, приміром, для США. Самодостатність й автаркічність американської політики досить відомі та очевидні. І саме ці риси проходять випробування в контексті глобальних процесів.

Друга головна ознака глобального суспільства полягає у відсутності єдиних нормативів для всіх країн та народів і, натомість, у існуванні кардинально відмінних спільнот та об'єднань. «Глобальне суспільство – не особливий соціальний лад, а всепланетна система співробітництва і співіснування різних націй і культур, яка проявляється через існування світової спільноти як глибоко диференційованого в собі цілого» [5, 43].

Однак, неможливо досліджувати самоідентифікацію національних меншин в умовах глобалізації, якщо говорити про них виключно в контексті планетарного масштабу, а не конкретизувати, що усе це значить для України. Адже очевидним є те, що в умовах глобалізації закономірно виникає проблема перспектив та майбутньої долі не лише для титульної нації, але й для національних меншин України.

Спираючись на загальні наукові підходи, пріоритетними можна визначити три концептуальні позиції, прийняті при розробці теорії глобалізації і адаптовані до українських реалій. До них відносяться радикально-глобалістська, помірно-глобалістська та антиглобалістська.

Згідно з радикально-глобалістською позицією існує песимістичний прогноз щодо майбутнього національних меншин України внаслідок асиміляції їхньої самобутності і особливостей культурно-історичного розвитку з титульною нацією. Прихильники помірно-глобалістської концепції стверджують, що асиміляція національних меншин з титульною нацією відбуватиметься, проте матиме місце прямо протилежний процес – при збільшенні спільного в українській культурі та культурах різних національних меншин, збережеться їхня власна, особлива культура. Антиглобалістська концепція знайшла яскраве відображення у теорії «конфлікту цивілізацій», запропонованій С. Хантінгтоном. Згідно з нею, глобалізаційні процеси лише посилюють прояв відмінностей між різними націями і національними меншинами, що є причиною конфліктів.

В Україні вплив глобалізаційного процесу характеризується двома тенденціями, що суперечать одна одній. З одного боку, глобалізація уніфікує й інтернаціоналізує населення. Тобто відбувається посилення взаємозалежності, «стискання» як часу, так і простору. Процес глобалізації відбувається через створення глобальної мережі культурних кодів, символів та значень. Завдяки глобальним засобам масової інформації та мережеві спільноти люди живуть в одній системі подій та смислів.

У даному значенні «глобалізація постає як комплекс взаємопов'язаних процесів. Наслідком цього є необмежений плин інформації, образів, ідей, товарів, капіталів, людей, стилів життя, загроз та ризиків через кордони. За таких умов культурні процеси, які є дуже важливими для соціального функціонування ідентичності членів соціумів, майже не контролюються на політичному рівні національними державами» [2, 234].

З огляду на іншу тенденцію, глобалізація, привносячи у життя посттоталітарної України елементи західної демократії, стимулює процеси культурного та духовного відродження, прагнення до національної самоідентифікації як титульної нації, так і національних меншин. «Дедалі стає очевидніше, що наслідком культурної глобалізації є не тільки певна вестернізація усіх сторін життя, експорт західних цінностей і стандартів до решти світу, а й нові відносини між глобальним і локальним (місцевим, регіональним, національним) у культурному світі. Очевидно, що глобалізація є великомасштабним, макросоціальним процесом, але специфікація його відбувається в локальному масштабі. Глобальне проявляється в певній локальності, тоді як остання визначається загальним дискурсом глобалізації у спеціалізованій виокремленості» [2, 235].

Для об'єктивності дослідження варто зазначити, що глобалізацію, як і будь-який процес, не можна оцінювати однозначно. Глобалізація, яка невпинно набирає обертів, має не завжди позитивні наслідки для України та її національних меншин. Зокрема, залишається фактом те, що стимулюючими чинниками вже не є деформація ринкових механізмів і конкуренція, те, що у міжнародній економічній сфері провідну роль відіграють транснаціональні корпорації, Всесвітня торгова організація, Міжнародний валютний фонд тощо.

Неможливо лишити поза увагою негативні впливи глобалізації на міжнаціональні відносини, а саме їх ірраціоналізацію, вихід на перший план не творчих, життєстверджуючих рис людини, а – руйнівних. У міжнаціональних відносинах має місце заміна установок солідарності на поширення індивідуалізму та егоїзму, і як наслідок – ствердження протилежної для себе та для інших моралі, яка не є характерною нормою людських взаємин. Із зазначеним нерозривно пов'язані явища розростання корумпованості режимів, поширення брудних виборчих технологій, зростання вагомості фінансових чинників, адмінресурсу, свободи слова. У цей же час глобалізація, як і будь-який інший історичний процес, розвивається асиметрично, тобто з різною швидкістю і глибиною для різних країн і націй, іноді поєднавшись зі стрімким наростанням відчуження від влади, культурних цінностей, традиційного (незвідного до рольового) спілкування тощо.

Такий шлях розвитку не виключає міжнаціональних конфліктів, які виникають в результаті зосередженості на односторонньому розвитку. У цій односторонності полягає нестійка основа таких конфліктів. Як відомо, стійке, тривале в часі об'єднання можливе лише через диференціацію, підходи і ціннісні орієнтації якої повинні бути не роз'єднуючими чинниками, а – інтегруючими. Йдеться про комплекс понять, в яких переважає спільність норм (що виступають основою ідентичності), яких традиційно дотримуються суспільство, нація, кожна людина.

Внаслідок описаного вище, складається враження, що, нібито, глобалізація стала однією з основних причин усіх економічних та соціокультурних негараздів як у сфері міжнаціональних відносин, так і людства в цілому. Дане твердження є зручним для тих, хто прагне виправдати небажання або невміння деяких країн та націй пристосовуватися до швидкоплинного світу та його правил гри. Для того, щоб зрозуміти, як українці та національні меншини України мають відповідати на виклик глобалізації, слід вирішити проблему європейського вибору та шляху України. Йдеться не про зовнішні орієнтації, адже вони є вторинними і похідними, а про соціокультурне облаштування

внутрішньо-українського буття у відповідності до культурних, соціальних, економічних, життєвих взагалі західно-європейських стандартів. У цьому контексті важливою є низка аспектів кризи людської самоідентифікації, у центрі якої стоїть катастрофічне наростання дефіциту гуманності у стосунках між людьми.

Слід зважати й на те, що всі існуючі цивілізації знаходяться в стані взаємопроникнення із західною цивілізацією, але масштаби, ступінь, характер цього взаємопроникнення є різним. У галузі міжнародних відносин в Україні процес глобалізації конкретизується у запозиченні найкращих зразків цивілізаційних моделей вирішення найбільш проблем. Активізація діяльності національних меншин в Україні стала своєрідною реакцією на культурну глобалізацію. Це стало наслідком зміни попередньої системи цінностей, прийнятих у суспільстві. «Наслідком став не лише пошук нових цінностей, але й повернення цінностей більш раннього історичного періоду – архаїзація, коли архаїчні, давні шари свідомості виступають на поверхню соціального життя. За цих умов національні меншини набувають інверсійного характеру, тобто потягу віднайти нові смисли у найдавніших архаїчних зрізах своєї культури» [3, 372]. Зазначена тенденція означає, що в Україні не існує таких національних меншин, які неспроможні сприйняти цінність власного розвитку, а тому не можуть мати предметом занепокоєння постійне забезпечення своїх прав та інтересів, а також, головне, – культурний розвиток.

Нині проблема націй і національних меншин зосереджується на розумінні їх не як природної, а як духовної засади. Тому, що національно-культурне у своєму протистоянні глобалізму, в першу чергу, зберігає особистісне в людині. Думка про уніфікацію духовних реалій буває помилковою. Адже уніфікується те, що не може витримати конкуренції або впливу часу. А головні реалії – історія нації, традиції, культурний уклад, фольклор тощо – не уніфіковані. Якщо навіть врахувати амбівалентність високорівневого творчого світу, то все ж врешті-решт він є результатом духовності і нації, і людства в цілому. Культура творчого світу не може не бути національною і не може даватися «на прокат» представникам інших націй.

Головна теза цієї статті полягає у запереченні твердження про те, що глобалізація привносить дисгармонію у процес самоідентифікації національних меншин в Україні. Глобалізація не є абстрактним ворогом, який перешкоджає самоутвердженню націям і національним менши-

нам України. Навпаки, завдяки переоцінці цінностей та розкриттю широких можливостей відбувається розстановка акцентів на глобальному рівні. Хоча повноцінно і поступово можуть розвиватись ті національні меншини України, які здатні достойно розвивати свою національно-культурну автономію, а не занурюватися у боротьбу за владу та фінансові потоки; ті, які здатні вистояти у боротьбі за право не стати асимільованими або уніфікованими. Складається враження, що цей процес нагадує природний відбір, коли виживає найсильніший. І хоча це занадто гіперболізоване порівняння, та все ж воно може стати стимулом до гармонійного поєднання кожною нацією своєї самобутності із вимогами сучасного світу.

У перспективі для національних меншин України це означає, що їх самоідентифікація в умовах глобалізації міжнародних відносин не зводиться до асиміляції з титульною нацією. Така впевненість з'являється внаслідок створення реальних умов в Україні та реальної здатності національних меншин розвивати та відроджувати власні традиції та культуру. Вказаний підхід дає національним меншинам можливість забезпечити виживання в сучасному світі, що має стійку тенденцію до ускладнення своєї структури. Іншими словами, самобутність національних меншин, що проживають на території України, слід розглядати з точки зору їх перспектив у майбутньому, а це означає пошук шляхів саморозвитку та їх стимулювання. Головне, – потрібно усвідомити, що самоідентифікація національних меншин України не може не спиратись на загальнозначущі для людства в цілому культурні цінності, не враховувати потреб часу. З іншого боку, ці ж національні меншини не можуть спиратись на статус загальнозначущих, глобальних цінностей, якщо не мають їх підживлення у власній традиції, досвіді. Адже перейшовши на локальний рівень існування, національні меншини будуть обмежені лише родовими традиціями і можуть втратити цінність і значущість для інших.

1. Булатов М. До історії процесів глобалізації та їх усвідомлення // Людина і культура. Збірник наукових статей. – К., 2003. 2. Гаєрина Н. До проблем етнокультурної ідентифікації та регіонального виміру глобалізації // Соціальні виміри суспільства. Збірник наукових праць. – К., 2006. – Випуск 9. 3. Кулагіна Г. Доля народних релігій в умовах глобалізації // Людина і культура. Збірник наукових статей. – К., 2003. 4. Макбрайд У. Глобалізація і міжкультурний діалог // Вопросы философии. – М., 2003. – № 2. 5. Пролєєв С., Шамрай В. Глобальне суспільство і модерна культура // Людина і культура. Збірник наукових статей. – К., 2003.

Олег Зубчик

Політична трансформація українського суспільства в контексті сучасного політичного часу

Статтю присвячено дослідженню політичних трансформацій українського суспільства в контексті українських державотворчих процесів. З'ясовано, що соціальне буття, політична сфера, правова культура перебувають в органічній єдності, взаємодоповнюючи та взаємозбагачуючи одне одного.

The article is devoted to the study of political transformation of Ukrainian society in the context of Ukrainian state building processes. It is found that the social life, political sphere, the legal culture are in the organic unity of complementary and cultural common reaching each other.

Політична трансформація суспільства – це, перш за все, трансформація його структури. Вивчення змін структури суспільства необхідне для більш повного розуміння його політичної трансформації. «Переходи» суспільства від одного стану до іншого зумовлюють ускладнення в соціальній структурі та часто виступають каталізатором

конфліктів. У цьому зв'язку увага науковців останнім часом зосереджується на дослідженні соціальних спільнот і зміні соціального статусу класів, верств, груп в умовах трансформації. Отже, наша мета – дослідження змін у суспільстві, яке трансформується, зокрема, й в українському у контексті державотворчих процесів.